

Krizový plán – postup při řešení šikany

1) Úvodní ustanovení

Krizový plán šikany je přílohou Preventivního programu školy a vychází z Metodického pokynu k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (č.j. MSMT -21149/2016). Jeho cílem je ukázat možnosti předcházení výskytu šikany a stanovit plán postupu, pokud k výskytu rizikového chování dojde. Strategii výchovně vzdělávacího procesu ve škole je vytváření a udržování bezpečného prostředí pro žáky. Snahou školy je předcházet rizikovému chování žáků, budovat pozitivní klima ve škole a podporovat komunikaci se žáky i rodiči.

Tématu šikany a jejímu řešení se na škole věnují především školní metodička prevence Lenka Červová a školní psycholog Filip Šedivý, dále také další členové školního poradenského pracoviště, Tereza Bočanová a Alexandra Paulů. Škola je dle potřeby připravena spolupracovat s PPP, PČR, OSPOD a dalšími organizacemi a institucemi.

2) Charakteristika šikany

Jako šikanu označujeme chování, které splňuje tyto znaky:

- je cílené vůči jedinci/skupině;
- záměrem je oběť ohrozit, ponížit, zastrašit;
- je opakované, často dlouhodobé;
- existuje jedinec či skupina, jimž přináší prospěch, uspokojení;
- oběť dlouhodobě trpí, neumí se bránit;
- s časem se stupňuje.

Důležité znaky šikany: záměrnost, cílenost, opakování, nepoměr sil, bezmocnost oběti, samoučelnost agrese.

Za šikanování se nepovažuje škádlení a agrese, která nemá znaky šikanování, jednorázová potyčka, nevhodný vtip nebo konflikt.

Podoby šikany:

- **Přímá šikana:** může mít podobu fyzickou (např. bití, plivání, tahání za vlasy), verbální (např. vulgární nadávky, zraňující komentáře k rase, národnosti, etnicitě, náboženství nebo sexualitě, výhrůžky, násilné a manipulativní příkazy) nebo neverbální (např. urážlivá gesta a zvuky, zírání, používání zastrašujících nebo výhrůžných výrazů ve tváři, nebo v řeči těla, ničení/schovávání/kradení věcí nebo učebních pomůcek).
- **Nepřímá šikana:** má za cíl způsobit emocionální a psychické utrpení a poškodit sociální status oběti. Tato šikana je vykonávána způsobem, kdy útočník působí bolest tak, aby to vypadalo, že žádný takový záměr ve skutečnosti nemá. Hlavní agresor k útoku často využívá prostředníka, neútočí přímo. Nepřímá šikana je většinou nefyzická, nicméně v některých případech může být také třetí strana manipulována do situace, kdy má zapříčinit fyzické ublížení. Nefyzické formy nepřímé šikany

pak mohou zahrnovat záměrnou ignoraci nebo izolování žáka, rozšiřování zákeřných pomluv a lží, neoprávněná nařčení ze sexuálního obtěžování nebo nespravedlivého hodnocení (u učitele), ničení pověsti a reputace, ponižování před ostatními žáky i pedagogy.

- **Kyberšikana (elektronická šikana):** může mít podobu např. zakládání falešných profilů na jméno žáka či učitele s dehonostujícím obsahem, zveřejnění ponižujících videí na sociálních sítích či jiných portálech, popř. jejich zaslání jiné osobě, prezentace zraňujících komentářů na webu, rozesílání vulgárních nebo výhrůžných koláží s tváří žáka nebo učitele či příslušníků jeho rodiny, výhrůžné zprávy.

3) Stadia šikany

První stadium: zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíbený a není uznávaný. Ostatní si ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikany a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích (což může být i školou vytvářené konkurenční prostředí), kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich vybíjí nepříjemné pocity, například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu subtilní fyzická agrese. Stupňování agrese může být dáno také neřešením předchozí situace.

Třetí stadium (klíčový moment): vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů. Ti začnou spolupracovat a systematicky (nikoli již pouze náhodně) šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování – třída ví, o koho jde. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“. Většinou platí mezi ostatními žáky názor „raději on, než já“.

Čtvrté stadium: většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným pravidlem. V této době získává tlak novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Platí „buď jsi s námi, nebo proti nám.“ I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka.

Páté stadium: totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Žáci jsou rozděleni na dva druhy lidí – jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná. Ve čtvrtém a pátém stadiu hrozí reálné riziko propsání šikany do oficiální školní struktury. Stává se to v případech, kdy iniciátor šikanování je sociometrickou hvězdou (žák s výborným prospěchem, má kultivované chování a ochotně pomáhá pedagogovi).

4) Signály toho, že dochází k šikaně

Přímé varovné signály:

- posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet např. z důvodu etnicity, sexuální orientace, náboženského vyznání apod.;
- kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejm. pronášené nepřátelským, nenávisným, pohrdavým tónem;
- nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil;
- příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem;
- skutečnost, že se žák podřizuje ponižujícím a panovačným příkazům spolužáků;
- nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či nucení ke spoluúčasti na nich;
- honění, strkání, šfouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je obět neoplácí;
- rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout;
- žák se snaží bránit cestou zvýšené agrese, podrážděnosti, odmítnutí učitelům apod.

Nepřímé varovné signály:

- žák vchází do třídy s učitelem, nenápadně postává o přestávce u kabinetu nebo sborovny, přichází pozdě do hodiny, vždy chodí všude jako poslední;
- je osamocený, s nikým se nebaví, nemá kamaráda;
- má pravidelně smutnou náladu, působí nešťastně a ustrašeně;
- má najednou velmi výrazně vyšší absenci, případně i neomluvenou absenci;
- žákovi se náhle zhorší prospěch, nesoustředí se při vyučování;
- je ve skupině okázale přehlížen, odmítán a izolován;
- žákovy věci jsou poškozené, rozházené nebo znečištěné, případně postrádá nějaké své věci;
- při týmových sportech nebo skupinových činnostech bývá volen do skupiny vždy až poslední;
- na žákovu adresu míří „přátelské“ vtipy a kanadské žertíky, spolužáci mu hrubě nadávají, často ho kritizují a mluví o něm nepřátelským až nenávisným nebo pohrdavým tónem.

Zákonní zástupci si mohou všimnout těchto varovných signálů:

- dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by ve volném čase komunikovalo apod.;
- není zvané k účasti na aktivitách jiných dětí;
- nechutí dítěte jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo), dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno pozorovat i strach;
- ztráta chuti k jídlu;
- dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o odvoz autem;
- chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu);
- usíná s pláčem, má neklidný spánek;
- dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně;
- bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, popř. se u něj objevují zmínky o možné sebevraždě;

- dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze;
- je neobvykle agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, projevuje i zlobu vůči rodičům;
- stěžuje si na neurčitě bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma; své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.);
- vyhýbá se docházce do školy.

5) Vyšetřování šikany

a) Šikana mezi žáky

Nikdy nedochází ke konfrontaci obětí a agresorů.

Je třeba vše zapisovat a nechat podepsat všemi dotčenými stranami.

Pracovník, který pozoruje šikanu nebo na ni byl upozorněn (žákem, rodičem, jinou osobou), dodržuje následující kroky:

1. Konzultovat svá pozorování s třídním učitelem a dalšími kolegy.
2. Oznámit své podezření co nejdříve školní metodičce prevence (či školnímu psychologovi v době její nepřítomnosti) a vedení školy a konzultovat další postup.

Osoba, která bude podezření vyšetřovat, pokračuje dalšími kroky:

3. Kvalifikovaně odhadnout stadium a formu šikany.
4. Vyslechnout postupně více nezaujatých svědků (spolužáků), těch, co na šikanu upozornili, a provést zápis důležitých informací. Cílem je získat odpovědi na otázky:
 - Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí?
 - Co se stalo, co tomu předcházelo?
 - Kdo je agresorem, kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátor? Kdo aktivní účastník šikany?
 - Co, kdy (pravidelně o přestávkách, cestou ze školy, náhodně, jen při určitých okolnostech, při převlékání na TV, ...), kde (cestou do školy, v šatně, na WC) a jak dělali agresori obětem?
 - Jak se chovali ostatní?
 - Co jsi dělal ty?
 - Jak dlouho šikana trvá?
5. Vyslechnout oběť (citlivě, diskrétně, zaručit bezpečí a důvěrnost informací, nikdy neřešit problém před celou třídou). Využíváme metodu aktivního naslouchání, povzbuzování, objasňování, parafrázování, zrcadlení, pocitů, shrnutí, uznání emocí. Během rozhovoru je důležité ošetření potřeb fyzických i psychických, klidný a podporující přístup, dostatek času na sdělení (ticho). Otázky pro rozhovor s obětí:
 - Jak se cítíš/jak ti je?
 - Co se stalo?
 - Kde se to stalo?
 - Kdo u toho byl?
 - Jaký vztah máš k...?
 - Stalo se něco takového již dříve?

- Kdy to začalo a jak?
 - Pomohl ti někdo?
 - Viděl vás někdo?
 - Řekl jsi to někomu – požádal o pomoc?
6. Zajistit ochranu oběti šikany.
 7. Spojit se s rodiči oběti, konzultovat výskyt nepřímých znaků šikany. Domluvit se nimi na spolupráci.
 8. Vyslechnout agresory (překvapivě, znemožnit domluvu, soustředit se na rozpory ve výpovědích agresorů). Při rozhovoru volíme direktivní, jasný, nekompromisní tón. Je důležité, na co se ptáme a jakým způsobem (doptávat se na detaily, rozvíjet otázky, nedávat prostor k zamyšlení). Možné otázky:
 - Co se stalo?
 - Co tě vedlo k tvému chování?
 - Co jsi dělal? Popiš situaci.
 - Nutil tě někdo?
 - Kdo u toho byl?
 - Kde se to stalo?
 - Kde jsi byl ty?
 9. Individuálně pozvat rodiče agresorů. Seznámit je se situací, sdělit jim navrhovaná opatření. Individuálně pozvat rodiče obětí šikany. Seznámit je se situací, domluvit se na opatřeních.
 10. Rozebrat situaci ve třídě (vynechat citlivé detaily), vysvětlit nebezpečí a důsledky šikany, oznámit potrestání viníků, třídu i nadále pozorně sledovat. Nadále pokračujeme v práci se třídou. Pokud je třeba, je svolána mimořádná třídní schůzka.

V průběhu celého vyšetřování je třeba dbát především na ochranu oběti – okamžité zamezení pokračování šikany, konfrontace s agresory apod. Po vyšetření je vhodné svolání výchovné komise (školní metodička prevence, výchovná poradkyně, ředitelka školy nebo zástupce, třídní učitel, popř. zainteresovaný učitel).

Pokud je šikana odhalena přímo v průběhu, je primárním cílem zajistit okamžité bezpečí oběti a neprodleně zahájit vyšetřování.

b) Šikana učitele

Vyšetřování se liší dle toho, zda je šikana někým ohlášena nebo odhalena přímo v průběhu.

1. Překonání šoku pedagogického pracovníka a bezprostřední pomoc. Odvést okamžitě ze třídy, pokud došlo k šikaně v daném momentu (zajisti dozor ve třídě, zamezit domlouvání žáků na společné verzi – situace je natolik závažná, že je třeba přerušit vyučování).
Pokud je šikana ohlášená, prvním krokem je rozhovor s ohlašovatelem. Rozhovor by měl vést metodik prevence, školní psycholog a člen vedení školy (vždy alespoň dvě osoby).
2. Domluva členů preventivního pracoviště a vedení školy na spolupráci a postupu vyšetřování.
3. Rozhovor se svědky a agresory (zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi).
4. Stanovení výsledku vyšetřování (kázeňská opatření).
5. Kontaktovat rodiče agresorů a pozvat je do školy, sdělit závěry vyšetřování.
6. Pokud to situace vyžaduje, následuje nahlášení policii, případně jiným orgánům (pokud má škola podezření, že byl spáchán trestný čin, má ze zákona povinnost obrátit se na orgány činné v trestním

řízení, pokud má podezření, zákon určuje školskému zařízení za povinnost nahlásit tuto skutečnost obecnímu úřadu, tedy sociálnímu pracovníkovi z orgánu sociálně právní ochrany dětí).

7. Pokračující pomoc a podpora oběti.

Možná nápravná opatření:

- výchovná opatření;
- snížená známka z chování;
- podmíněčné vyloučení;
- převedení do jiné třídy;
- doporučení zákonným zástupcům, aby dobrovolně umístili žáka do pobytového oddělení střediska výchovné péče či pobyt v diagnostickém ústavu;
- podání návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dětí k zahájení práce s rodinou.

Komunikace se zákonnými zástupci:

- pokud zákonní zástupci přijdou žádat o pomoc ohledně šikany svého dítěte, je důležité nereagovat defenzivně a nedůvěřivě, nechápat jako stížnost či útok;
- je třeba zákonné zástupce v klidu vyslechnout, nechat mluvit, nepoučovat, aktivně naslouchat;
- podezření nebo tvrzení zákonných zástupců, že je jejich dítě šikanováno, se nesmí nikdy podcenit;
- škola nezve zákonné zástupce oběti ani agresorů do školy, když ještě šikana není vyšetřena – cílem rozhovoru je zákonné zástupce informovat o zjištěních a závěrech školy a domluvit se na dalších opatřeních (někdy je užitečné připravit zákonné zástupce oběti i na třídní schůzku, kde bude podána informace o řešení šikany);
- ve všech případech je potřeba informovat zákonné zástupce, že ve třídě byla šikana a škola ji řešila (u počáteční šikany zpravidla stačí podat informaci na pravidelné schůzce, u pokročilé šikany je na místě svolat schůzku mimořádnou).

6) Nejčastější chyby při řešení šikany

- společně je vyšetřován agresor i oběť;
- vyšetřování je prováděno ve skupině, ve třídě;
- vyšetřování nemá promyšlenou taktiku a strategii, postupuje nahodile;
- pedagogové nevědomky chrání agresora, nepřipouští, že on by mohl šikanovat;
- výpovědi obětí jsou bezdůvodně zlehčovány;
- pedagog se snaží „objektivně“ rozdělit vinu mezi agresora a oběť;
- agresori jsou včas informováni, mají dost času na přípravě své výpovědi i ovlivnění svědků a často i oběti;
- pozdní šetření – neřešená počáteční stadia.